

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД – СТРАТЕГІЧНИЙ ОРІЄНТИР У РОЗВИТКУ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ

Останніми роками в Україні зміст курсів шкільної географії хвилював і хвилює географів – науковців, методистів, учителів і викладачів ВНЗ. Причини цього – в неадекватному ставленні до розвитку шкільної географії окремих чиновників МОН України, погляди яких більше спрямовані на освітянські надбання в західних країнах, ніж в Україні і країнах колишнього Союзу. Так, останніми роками був скасований курс “Рідний край” (5 клас), скорочені години навчання в 8, 9, і 10 класах. Усе це негативно позначається на розвитку всієї національної освіти.

Незважаючи на це, в Україні розвиток географічної освіти набуває нових орієнтирів у становленні української освіти в цілому. Географія, як наука і шкільний предмет, відіграє велику роль у діяльності української держави; перехід від сировинної економіки до економіки, що ґрунтується на знаннях, помітно посилює роль географічної науки в інтенсифікації соціально-економічного розвитку країни, активізує процеси самореформування науки в напрямі її подальшого становлення як джерела інновацій у промисловості, транспорті, медицині, будівництві, енергозабезпеченні, культурі, освіті й інших сферах виробничої та соціальної діяльності.

Мета статті – розкрити основи компетентісного підходу у викладанні географії в школі.

Географічна наука – це фундаментальна сучасна наука, розвиток її впливає на життєдіяльність населення України, тому її виділяють як національний пріоритет. Тут значну роль відіграють оптимізація наукової діяльності, значне збільшення її технологічної результативності, соціальної ефективності, реформування географічної шкільної освіти, управлінської структури – тобто все те, що прийнято називати фундаменталізацією сучасної географічної освіти. Вона створює фундаментальні знання й основу сучасних освітніх технологій, що безпосередньо впливає на зміст, рівень і якість освіти. Вона не відокремлена від загальнолюдської культури і спрямована на подолання складних економічних, соціальних і екологічних проблем. Відповідно, фундаментальна педагогічна наука найтісніше пов’язана з ефективним і сучасним вирішенням питань географічної освіти, розвитку особистості засобами культури, надання новому поколінню педагогічної підтримки в процесі соціалізації культурної ідентифікації, формування духовно-моральної стійкості в умовах глобалізації. Ці завдання випливають з виступу міністра освіти і науки України з питань забезпечення функціонування та розвитку освіти. Мова йде про основи буття людини, що передбачає міру фундаментальності географічних знань.

З перших років існування незалежної України перед шкільними курсами було поставлене завдання – сприяти виробленню в учнів правильного уявлення про наукову картину світу, вихованню їх у дусі любові до України, до світорозуміння географії в причинно-наслідкових зв’язках. Ці завдання були втіленням змісту шкільних програм, на основі яких створені нові шкільні підручники і географічні атласи.

Науковий матеріал курсів шкільної географії за оновленою програмою значно повніше і глибше відображає сучасний стан фізичної, економічної і соціальної географії. До сучасної програми внесена дидактично оброблена система наукових понять і закономірностей з різних галузей фізичної, економічної та соціальної географії, ряду інших природничих дисциплін. У цілому вона забезпечує досить глибо-

ке наукове пояснення й теоретичне обґрунтування географічних особливостей територій, які вивчаються, особливо території України.

Поступовий перехід до 12-річної освіти дав змогу подолати зайвий концентризм і тим самим ліквідувати педагогічно не виправдані повтори у змісті шкільних програм. Для оновленої програми, у складанні якої взяли участь учителі, методисти, викладачі педагогічних ВНЗ і наукові працівники, характерна лінійно-ступінчаста побудова. Вона дає змогу учням поступово вивчати основи фізичної економічної й соціальної географії і водночас враховує вікові пізнавальні можливості учнів. Ступінчаста побудова програми передбачає поступове її ускладнення з кожним роком навчання. Це створює особливо надійні умови для розумового розвитку учнів, оскільки при цьому учням доводиться долати певні труднощі, пов'язані з поглибленим вивченням основних питань курсів географії. Але в програмі чітко виділяють два основних розділи – фізична й економічна та соціальна географія; більш аргументовано відображена наступність у знаннях між окремими курсами, особливо між курсами фізичної географії в 6–8 класах, а також між курсами фізичної, економічної та соціальної географії України, що вивчаються послідовно. Разом з тим необхідно мати на увазі, що при розробці програм багато питань залишилось не вирішеними. Так, географічні закономірності сьогодні перенесені з 7-го класу в 6-й, що для віку учнів цього класу не зовсім доречно. Знято вивчення географічних сфер у 7-му класі, багато не висвітлено землезнавчих питань через малу кількість годин у фізичній географії.

Економічну й соціальну географію бажано вивчати в 11-му класі, оскільки віковий ценз учнів 9-го класу недостатній для розуміння особливостей розвитку економіки України. Навчальна програма в старших класах не повністю реалізує освітні й виховні можливості цих курсів; не розкриті різні аспекти змісту програми з урахуванням сучасних досягнень географічних наук. Також бажаним було б глибше вивчення ландшафтів у цілому та України зокрема. Включення до предмета фізичної географії (6 і 7-й класи) поняття про природно-територіальний комплекс потребує організації комплексних спостережень у природі. Це вимагає не тільки вивчення структури спостережуваного природного комплексу, але й взаємозв'язків між окремими його компонентами (рельєфом, гірськими породами, ґрунтами, рослинним і тваринним світом) та сезонних змін комплексу, а також змін під дією господарської діяльності людини.

У цілому ж програми зі шкільної географії наводять на думку про необхідність компетентнісного підходу до її вивчення. Це пояснюється вимогами, які зростають, до якості географічної освіти в умовах її структурної перебудови й інтеграції у світовий освітній простір, що істотно підвищує рівень соціальних очікувань щодо результативності всього комплексу географічних наук: фізичної, економічної й соціальної, суспільної та політичної географії.

Компетентнісний підхід до географічної освіти в контексті побудови суспільства в Україні в сучасний період забезпечує глибоке знання географії в школі та ВНЗ. Безумовно, життєва компетентність є “засобом розв'язання життєвих проблем, перш за все, конкретної окремої особистості”.

Поняття “компетентність” у перекладі українською означає “поінформованість, обізнаність, авторитетність”. Компетенція (лат.) – взаємно прагну, відповідаю, підходжу; коло питань, у яких особа має певні повноваження, знання, досвід [8, с. 345].

Компетентний учень – це учень, який глибоко засвоїв зміст шкільної програми з географії, окремі поняття. При цьому потрібно передбачати й репродуктивний підхід.

Компетентнісний підхід – це стратегічний орієнтир у розвитку шкільної географічної освіти. Це, по суті, життєва компетентність, бо, глибоко знаючи географію, учень може обрати собі професію, пов'язану з географічним профілем.

Компетентнісний підхід – це розвиток самоосвітньої діяльності, що означає розвиток самоосвітньої компетентності учнів при вивченні географії, вирішення складних життєвих проблем, тобто життєвих завдань. Набуття учнем життєвої компетентності пов'язується не з його інформованістю (ерудованістю), а здатностями вирішувати складні життєві проблеми (життєві завдання), серед яких можна виділити:

- а) завдання, пов'язані з життєвим самовизначенням та самоздійсненням;
- б) завдання, породжені спілкуванням, необхідністю вирішення конфліктів;
- в) завдання, пов'язані із самопізнанням та пізнанням навколишнього світу;
- г) завдання, які виникають у процесі оволодіння різними видами предметної діяльності, сучасними технологіями, технікою;
- д) завдання, пов'язані з виконанням соціальних ролей.

Аналізуючи ці завдання, доходимо висновку, що успішне їх вирішення базується не тільки на використанні універсального алгоритму, а й передбачає самостійність, творчість особистості. У результаті учень має сам навчитися вирішувати проблеми. Тут на перше місце виходить завдання навчити учня здобувати знання самостійно, а не отримувати вже готові. Розвиток самоосвітньої компетенції учнів основної школи у процесі вивчення фізичної географії – це самостійна активність особистості в процесі пізнання і навчання в цілому. Компетентна особистість – це дослідник, творець нових знань, а не пасивний споживач готового знання.

Сучасна дидактика географічної освіти розглядає процес навчання в єдності двох різних видів діяльності, які взаємодіють між собою: пізнавальної діяльності учнів – учіння і педагогічної діяльності вчителя – викладання.

Як розуміти самоосвітню компетентність? Автор статті самоосвітню компетенцію розуміє як самоосвітню діяльність учнів. У цілому вона відома в методиці багатьох шкільних предметів, але в методиці навчання географії в Україні ще очікує свого дослідження.

Отже, самоосвітня компетентність – це компетентнісно спрямована освіта, що націлена на комплексне засвоєння необхідних географічних знань та способів практичної діяльності, які забезпечують успішну життєдіяльність особистості. Ця самоосвітня компетентність базується на самостійній діяльності учнів.

Оволодіння знаннями з основ географічної науки являє собою складний психологічний процес, який, з одного боку, включає засвоєння знань, а з іншого – оперування ними. Тому одне з головних завдань навчання географії полягає в тому, щоб використовувати у викладанні компетентнісний підхід як потенціал здобуття нових і глибоких знань, навчити учнів правильно розуміти географічні явища, самостійно здобувати знання і застосовувати їх на практиці.

Зауважимо, що важлива умова оволодіння знаннями – виявлення учнями пізнавальної активності й самостійності. Ще К.Д. Ушинський з цього приводу писав, що учні оволодівають знаннями тільки завдяки організації їх самостійності.

Психологами й дидактами доведено, що якщо учень не виявляє самостійності в навчальному процесі, то він набуває формальних знань, які не зуміє застосувати в житті. Це підтверджує особливе значення компетентнісного підходу у ви-

вченні географії, основою якого є розвиток самоосвітньої компетентності, що становить основну рису людини в сучасний період.

Що є тут головним? Це виконання учнями самостійних робіт, що доводить їх найвищу активність і самостійність. Застосування географічних знань і вмінь, що є невідомою складовою оволодіння знаннями, здійснюється переважно в процесі самостійної роботи учнів.

Розвиток самостійної компетентності відбувається на основі виконання учнями самостійних робіт у спеціально відведений для цього час за завданням учителя, але без посередньої його участі і вимагає від учнів тривалої діяльності та застосування раніше отриманих знань і вмінь.

У своїй педагогічній діяльності учителі часто плутають, що таке “самостійні” і “практичні” роботи, які передбачені програмою. Між цими поняттями є відмінність. Вона полягає в тому, що перед самостійними і практичними роботами стоять різні завдання.

До практичних робіт з географії належать різні вправи з картою і цифровими показниками, вимірювальні роботи на місцевості тощо. Спрямована ця діяльність в основному на ознайомлення учнів з методами географічної науки і на формування в них географічних умінь і навичок. Ось чому зміст практичних робіт і використані джерела знань мають особливу географічну специфіку. Сама назва “практична робота” ще не визначає співвідношення діяльності вчителя і учня; вона може виконуватися учнями як фронтально, за безпосередньою участю вчителя, тобто несамостійно, так і самостійно.

Отже, не будь-яку практичну роботу можна вважати самостійною роботою.

Самостійні роботи учнів охоплюють більшу частину навчальної діяльності учнів, ніж практичні роботи, передбачені програмою. Це робота з підручником, додатковою літературою, з ілюстраціями, цифровими показниками, підготовка доповідей, тез, конспектів, складання учнями плану за ходом розповіді або лекції вчителя чи викладача, розв’язування пізнавальних завдань тощо.

Щоб виконати ту чи іншу самостійну роботу, учні для її розв’язання застосовують відповідні вміння. Наприклад, за допомогою цифрових показників учень складає самостійно діаграму, графік або таблицю розвитку вугільної промисловості (9-й клас). Учень використовує вміння зіставляти цифрові показники, а також уміння працювати з масштабом. У результаті самостійні роботи учнів слід розглядати як шлях до отримання нових знань і вдосконалення уже здобутих.

Самоосвітня компетентність учнів вимагає від дослідників дослідження цієї проблеми. На основі аналізу методичної літератури автор статті накреслив такі основні завдання:

- визначити різні поєднання діяльності вчителя та учнів при виконанні самостійних робіт;
- розробити методику компетентнісного підходу в освоєнні учнями самоосвітньої компетентності (проведенні самостійних робіт, організованих з різними дидактичними цілями);
- визначити види і зміст самостійних робіт з географії.

Наше дослідження з проблеми “Розвиток самостійної компетентності учнів основної школи у процесі вивчення фізичної географії” має таку гіпотезу: самоосвітня компетентність сприятиме процесу засвоєння знань і вмінь, розвитку пізнавальних здібностей учнів, допомагатиме зміцненню зв’язку навчання географії з жит-

тям, якщо учні будуть не тільки репродуктивно отримуваним знання від учителя, а й самі самостійно будуть здобувати їх.

Обов'язкова умова успішного застосування самостійних робіт, що є самоосвітньою компетентністю учнів, – це наявність спеціально розробленої системи завдань для учнів: поступове ускладнення завдань і збільшення самостійності при виконанні робіт, посилення уваги до навчання учнів самостійно працювати.

Значення самоосвітньої компетентності досить велике: широке застосування самостійної роботи учнів у процесі вивчення фізичної географії підвищує ефективність уроку, скорочуючи час, відведений на усне індивідуальне опитування, та збільшуючи його натомість на вивчення нового матеріалу. Це дає змогу підвищити навчальну роль учителя на кожному етапі уроку, змінити структуру уроків й урізноманітнити їх типи.

Висновки. Отже, з метою здійснення завдань самоосвітньої компетентності учнів основної школи ми розробили завдання для самостійних робіт учнів з усіх тем курсу “Географія материків і океанів” та з курсу “Загальна фізична географія” (6 і 7-й класи). Завдання передбачають різноманітну діяльність учнів: роботу в класі з картами атласу, текстом підручників, ілюстраціями і цифровими показниками тощо. Зміст матеріалів завдань спрямований на свідоме засвоєння фактичних знань, закономірностей, розвиток логічного мислення, формування умінь і навичок та на здійснення тісного зв'язку навчання географії з життям (життєва компетенція).

Основною базою дослідження слугували експериментальні школи Інституту педагогіки АПН України: гімназія № 95 міста Кривий Ріг, гуманітарна гімназія № 23 м. Житомира (вчителі Л.І. Гавриленко і В.Ф. Шеремет), середні школи № 10 і 11 м. Бердичів Житомирської області (вчителі П.С. Скавронський і М.І. Писаренко).

Література

1. Волкова Н.П. Педагогіка / Н.П. Волкова. – К. : Академія, 2001. – 576 с.
2. Даринский А.В. Методика преподавания географии / А.В. Даринский. – М. : Просвещение, 1975. – 368 с.
3. Єрмаков І.Г. Проектне бачення компетентісно спрямованої 12-річної школи / І.Г. Єрмаков, Д.О. Пузіков. – Запоріжжя : Центріон, 2005. – С. 45–46.
4. Каптерев П.Ф. Избранные педагогические сочинения / П.Ф. Каптерев. – М. : Педагогика, 1982. – 704 с.
5. Методы обучения географии. – М. : Просвещение, 1968. – С. 8–54.
6. Онищук В.А. Урок в современной школе : пособие для учителей / В.А. Онищук. – М. : Просвещение, 1981. – 191 с.
7. Підкасистий П.І. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении / П.І. Підкасистий. – М. : Педагогика, 1980. – 240 с.
8. Словник іншомовних слів. – К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії Академії наук Української РСР, 1974. – 776 с.
9. Шевчук Л.І. Розвиток професійної компетентності викладачів спеціальних дисциплін закладів профтехосвіти у системі післядипломної освіти : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук / Л.І. Шевчук. – К. : Поліграф Центр, 2001. – 22 с.

ГАВРИЛЮК Л.В.

ІНОЗЕМНА МОВА ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Беручи до уваги проблеми, що стоять перед системою освіти, яка як пріоритетне завдання розглядає не лише підготовку кваліфікованого спеціаліста, а й формування творчої особистості, здатної до саморозвитку та інноваційної діяльності,